Review Of Research
ISSN 2249-894X

Impact Factor : 3.1402(UIF)
Volume - 4 | Issue - 10 | July – 2015

"झोपडपट्टीतील महिलांच्या आरोग्यविषयक समस्यांचा अभ्यास"

(संदर्भ - इंदिरानगर झोपडपट्टी, बीड)

सु□ंदा एकनाथराव आहेर

सारांश :

व्यक्तिचे आरोग्य चांगले असणे हे तिच्या प्रगतीचे लक्षण आहे. कारण प्रकृती चांगली असेल तर मनसुध्दा निरोगी राहते. पण सततचा आजार, आजुबाजुचे वातावरण आणि एकंदरित सामाजिक परिस्थिती यावर कोणत्याही व्यक्ति किंवा समाजाचे आरोग्य अवलंबून असते. निकोप आरोग्य म्हणजे सुदृढ प्रकृती, निकोप मन, आरोग्यासाठी पोषक वातावरण आणि सुयोग्य सामाजिक परिस्थिती होय.

Short Profile

Sunanda Ekanatharava Aher is Head at Department of Sociology Women's College beed.

प्रास्ताविक :-

आरोग्य हे केवळ रोगाचे निदान आणि औषधोपचार एवढयापुरताच मर्यादित विषय राहिला नसुन तो सामाजिक आणि आर्थिक जीवनमान उंचावण्याच्या दृष्टीने **एकत्रित** प्रयत्नांशी निगडीत बनला गेला आहे. त्यामुळे व्यक्तिचे आरोग्य चांगले असणे हे केवळ व्यक्तिसाठीच नव्हे तर समाज आणि राष्ट्रविकासासाठी आवश्यक आहे.

• आरोग्याची संकल्पना :-

'Health' हा इंग्रजी शब्द 'Haelth' या ॲंग्लो सॅक्शन शब्दापासून आलेला आहे. ज्याचा अर्थ 'Condition of being safe or sound or whole' असा होतो. 'रोगापासुन मुक्त असणे किंवा रोग नसणे म्हणजे आरोग्य होय.' अशी सर्वसाधारण लोकांची समजुत आहे. आरोग्य या संकल्पनेमध्ये शरिराचा, मनाचा व सामाजिक स्वास्थ्याचा समावेश होतो.

• आरोग्याची व्याख्या :-

'Health is a state of complete physical, Mental and social well being and not merely the absence of disease or infirmity'. ' आरोग्य म्हणजे शारीरिक, मानसिक व सामाजिक दृष्टीकोनातुन सुस्थिती अशी अवस्था होय.' अशी जागतिक आरोग्य संघटनेने आरोग्याची केलेली व्याख्या अतिशय व्याप□ व सर्वसमावेश□ स्वरूपाची आहे. आरोग्याची संकल्पना आणि व्याख्येवरून असे स्पष्ट होते □ी, शारीरि□, मानसिक आणि सामाजिक आरोग्य या बाबी व्यक्तिजीवनाचा भाग आहेत.

अभ्यास विषय निवड :-

झोपडपट्टीमध्ये राहणाऱ्या महिलांची आरोग्यविषयक आणि आर्थिक परिस्थिती कमकुवत असल्याचे दिसते. तसेच आजुबाजुचा परिसरही गलिच्छ असल्याने आजारांना आमंत्रण देणारा असतो. त्याचबरोबर या महिलांना शारीरिक कष्टाची कामे दैनंदिन जीवनामध्ये मोठयाप्रमाणात करावी लागतात. अंधश्रध्दा आणि सकस आहाराचा अभाव यामुळे या महिलांमध्ये आरोग्यविषयक समस्या आढळतात. या अनुषंगाने याचे नेमके प्रमाण, स्वरूप आणि कारणे जाणुन घेण्यासाठी 'झोपडपट्टीतील महिलांच्या आरोग्यविषयक समस्यांचा अभ्यास' (संदर्भ इंदिरानगर झोपडपट्टी, बीड) हा विषय अभ्यासासाठी निवडण्यात आला आहे.

• संशोधनाची उद्दिष्टये :-

1) झोपडपट्टीतील महिलांच्या आरोग्यविषयक समस्या जाणुन घेणे.

समाजशास्त्र विभागप्रमुख , महिला कला महाविद्यालय, बीड.

2) महिलांमध्ये शिक्षण आणि अंधश्रध्देचे प्रमाण किती आहे याचा आढावा घेणे आणि त्यांच्यामध्ये वैज्ञानिक दृष्टीकोन रूजविण्याचा प्रयत्न करणे.
3) झोपडपट्टीतील महिलांच्या कामाचे स्वरूप जाणुन घेणे.
4) प्रत्यक्ष मुलाखत आणि चर्चेच्या माध्यमातुन महिलांमध्ये आरोग्य आणि आहारविषयक जागृती निर्माण करणे.
5) महिलांचे आजार आणि उपचारपध्दती याचे स्वरूप जाणुन घेणे.

- **संशोधनाची गृहितकृत्ये :-**

1) झोपडपट्टीतील महिला शारीरिक कष्टाची ामे करतात.
2) या महिलांमध्ये शिक्षणाचे प्रमाण अत्यल्प आहे त्यामुळे अंधश्रध्दा अधिक प्रमाणात दिसुन येते.
3) आर्थिक परिस्थिती कमकुवत असल्याने सकस आहार घेऊ शकत नाहीत त्याचा परिणाम आरोग्यावर होतो.

- **संशोधन पध्दती :-**

अ) नमुना निवड :- प्रस्तुत संशोधनासाठी नमुना निवड पध्दतीमधील सहेतुक नमुना निवड पध्दतीची निवड करण्यात आली आणि त्याआधारे संशोधनासाठी निश्चित केलेल्या इंदिरानगर झोपडपट्टी, बीड येथील 25 ते 50 वर्ष या वयोगटातील 50 महिला उत्तरदात्यांची सहेतुक नमुना निवड पध्दतीच्या आधारे निवड करण्यात आली.

ब) सामुग्री सं‍ल-न :-

1) **प्राथमिक स्त्रोत :-** संशोधन करत असतांना संशोध-न अचुक व्हावे, त्यामध्ये काही उणीवा राहू नयेत, सत्य माहिती मिळावी, संशोधक आणि निवेदक यांच्यात संवाद व्हावा यासाठी मुलाखत आणि प्रत्यक्ष निरीक्षण या प्राथमिक स्त्रोताचा संशोधनासाठी आधार घेण्यात आला आहे.
2) **द्वितीयक स्त्रोत :-** संशोधनासाठी विविध संदर्भ ग्रंथ, वर्तमानपत्र या द्वितीयक स्त्रोताचा आधार घेण्यात आला आहे.

) विश्लेषणाची तंत्रे :- संशोधन करण्यासाठी निवड करण्यात आलेल्या महिलांकडून मुलाखत आणि चर्चेच्या माध्यमातुन माहिती जाणुन घेण्यात आली. आणि त्याचे विश्लेषण करण्यात आले. तसेच संशोधनामध्ये मिळालेल्या माहितीच्या आधारे निष्कर्ष काढुन शेवटी काही उपाययोजना सुचविण्यात आल्या आहेत.

झोपडपट्टीतील महिलांच्या आरोग्यविषयक समस्यांचा अभ्यास करत असतांना शिक्षणाचे प्रमाण अत्यल्प दिसुन आले. त्यामुळे या महिलांचा कौटुंबिक आणि आर्थिक विकास खुंटलेला दिसतो त्याचप्रमाणे महिलांमध्ये शिक्षणाबाबत उदासिनता दिसुन आली. शिक्षणाबाबत महिलांशी मुलाखतीच्या माध्यमातुन प्रत्यक्ष चर्चा केली असता, शिक्षणाचे महत्व कळते परंतु आर्थिक अडचणीमुळे रोजंदारी महत्याची आहे, दोन वेळची पोटाची खळगी भरणे अवघड आहे त्यामुळे आम्हाला आई - वडिलांनी शिकविले नाही आणि आम्हालाही शिकावे असे वाटले नाही परंतु आज आमच्या मुलींनी शिकावे असे वाटते त्यामुळे मुलींना आम्ही शाळेत, कॉलेजला पाठवतो, अशा प्रतिक्रिया व्यक्त करणाऱ्या महिला उत्तरदात्यांचे प्रमाण संशोधनामध्ये **85 %** एवढे आढळले तर आई - वडिलांनी थोडे - फार शि दिले ते शिक्षणही नावालाच आहे त्याचा आज आम्हाला काहीच फायदा नाही. कारण प्राथमिक शिक्षणावर आज कोठेच शिपायाचीही नोकरी मिळत नाही त्यामुळे आम्हाला आर्थिक समस्येच्या गर्तेतच जगावे लागत आहे. अशा प्रतिक्रिया देणाऱ्या महिलांचे प्रमाण 15 % एवढे आढळले. तसेच आर्थिक समस्या त्यामुळे मुलींना शिकवायचं कसे, जरी शिकवलं तरी नोकरी लागत नाही, नोकरीसाठी आज वशिला आणि त्याच्या जोडीला पैसाही लाते अशी खंत या महिलांनी व्यक्त केली. यावरून याठिकाणी राहणाऱ्या महिलांमध्ये शैक्षणिक बाबतीत उदासिन दृष्टीकोन आढळला. आणि शैक्षणिक बाबतीत पारंपारिक मानसिकता आजही कायम असल्याचे स्पष्ट झाले. परंतु याठिकाणी आर्थिक समस्येंच्या गर्तेत जीवन जगणाऱ्या महिलामध्ये शैक्षणिक दृष्टीकोन रूजविणे आणि त्याचे महत्व पटवून देणे काळाची गरज आहे. त्यासाठी त्यांना समुपदेशनाची गरज आहे.

महिलांमध्ये शिक्षणाचे प्रमाण कमी असल्यामुळे अंधश्रध्दचे प्रमाण जाणुन घेण्याचा प्रयत्न केला असता या महिलांमध्ये हे प्रमा **90 %** एवढे आढळले तर अंधश्रध्दा मानत नसणाऱ्या महिलांचे प्रमाण फक्त **10 %** आढळले. यावरून असे स्पष्ट होते की, शिक्षण आणि आर्थिक दुर्बलता यामधुन अनेक समस्या निर्माण होतात त्यामुळे आरोग्यविषयक समस्या निर्मा झाली तर या महिला आजारावर वैद्यकीय उपचार घेण्याऐवजी अंधश्रध्दात्मक उपचारालाच प्रथम प्राधान्य देत असल्याचे आढळले. परंतु या महिलांमध्ये अंधश्रध्दा निर्मुलन रून वैज्ञानिक दृष्टीकोन रूजविणे आवश्यक आहे या अनुषंगाने संशोधन करत असतांना चर्चेच्या माध्यमातुन याठिकाणच्या महिला उत्तरदात्यांमध्ये अंधश्रध्दा जोपासणे किती घातक आहे, त्याचा काहीच फायदा नाही, आपला वेळ, श्रम आणि पैसा यांचा अपव्यय कसा होतो हे सोदाहरण समजुन सांगण्याचा आणि वैज्ञानिक दृष्टीकोन रूजविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला.

संशोधनासाठी नमुना निवड केलेल्या महिलांच्या कामाचे स्वरूप जाणुन घेण्याचा प्रयत्न केला असता दैनंदिन रोजंदारी आणि धुणी - भांडी अशी कष्टाची कामे करणाऱ्या महिलांचे प्रमा **88 %** एवढे सर्वाधिक दिसुन आले तर आम्ही घरचीच कामे करतो अशा महिलांचे प्रमाण मात्र फक्त **12 %** एवढेच आढळले. यावरून असे स्पष्ट होते की, दोन वेळची पोटाची

□ळगी भागविण्यासाठी या महिला शारीरिक कष्टाची कामे करतात. परंतु त्यामानाने त्यांना मिळणारी मजुरी/ पैसे फार कमी आहेत. त्यामुळे दिवसभर कष्टाची कामे करूनही पुरेसा पैसा मिळत नसल्याने आर्थिक समस्यांना दैनंदिन जीवनामध्ये सामोरे जावे लागते अशा प्रतिक्रियाही महिलांनी व्यक्त केल्या.

दैनंदिन कष्टाची कामे केल्यामुळे या महिलांसमोर कोणत्या आरोग्यविषयक समस्या आहेत याचा आढावा घेतला असता आरोग्यविषयक समस्यांना सामोरे जाणाऱ्या महिलाचे प्रमा□ **84 %** आढळले. यामध्ये दैनंदिन कामामुळे येणारा शारीरिक थकवा याचे प्रमाण **28 %,** अंगदुखी **20 %,** चक्करा ये□ **12 %,** रक्तअल्पता **15 %,** उदासिनता / नैराश्य **10 %** असे प्रमाण समाविष्ट आहे.

ज्या महिलांना आरोग्यविषयक समस्यांना सामोरे जावे लागते त्यामागील कारणे जाणुन घेण्याचा प्रयत्न केला असता दैनंदिन कष्ट, आर्थिक समस्या, सकस आहाराचा अभाव ही कारणे प्रामुख्याने समोर आली. त्यामुळे या समस्या उद्भवल्यानंतर आपण काही उपाय करता का, वैद्यकीय उपचार होता का ? याविषयी माहिती घेतली असता सहजासहजी त्रास सहन होतो तोपर्यंत काहीच उपचार करत नाहीत आणि जास्त त्रास सुरू झाल्यानंतरही पैशाअभावी वेळेवर उपचार करून घेऊ शकत नाहीत. शासकीय रूग्णालयात जाऊन उपचार घ्यावे लागतात आणि याहीपुढे आजार राहिला नाही तर अंधश्रध्दात्मक उपचार केले जातात. तसेच आपल्याकडुन देवाचे काही करायचे राहिले नाही ना, काही चुकले तर नाही ना ही भावना निर्माण होते त्यामुळे नवस करणे आणि तो फेडणे असे अंधश्रध्दात्मक उपचार केले जातात असे संशोधनातुन समोर आले. वरील माहितीवरू-न थोडक्यात असे स्पष्ट होते की, या महिलांमध्ये किरकोळ आजाराचे प्रमाण अधिक आहे आणि त्यावर सुरूवातीलाच वैद्यकीय उपचार करणाऱ्या महिलांचे प्रमाण कमी आहे. तर शारीरिक कष्टाची कामे करूनही आरो□विषय□ समस्यां-ना सामोरे जावे लागत नाही अशा महिलांचे प्रमाण **16 %** एवढेच आढळुन आले यामागील कारणे जाणुन घेतली असता शारीरिक कष्टाच्या कामाची सवय असल्यामुळे अशी माहिती मिळाली, त्याचबरोबर आहार आणि आरोग्यविषयक जागृतीचे प्रमाण पाहिले असता सकस आहार आणि आरोग्य यांचा परस्पर संबंधाविषयी माहिती असणाऱ्या महिलांचे प्रमाण फक्त **10 %** एवढेच आढळले तर याविषयी माहिती नसणाऱ्या महिलांचे प्रमाण **90 %** एवढे आढळले. ज्या महिलांना आहार आरोग्यविषयक परस्पर संबंधाची माहिती होती अशा महिलांना सकस आहार घेता का ? याविषयी जाणुन घेतले असता आर्थिक परिस्थितीमुळे सकस आहार घेऊ शकत नाहीत अशा महिलांचे प्रमाण **100 %** आढळले. त्यामुळे येथील महिलांमध्ये आहार आणि आरोग्यविषयक जाणीव जागृती निर्माण करण्याचा प्रयत्न मुलाखत आणि चर्चेच्या माध्यमातुन करण्यात आला आणि महिलां-नाही आहाराचे महत्व पटले. त्या अनुषंगाने शक्य होईल, आम्हाला परवडेल अशा कमी किंमतीच्या पदार्थांचा ज्यामध्ये पोषक घटक अधिक आहे त्याचा आहारामध्ये जाणीवपुर्वक समावेश करण्याचा आम्ही प्रयत्न करू अशी मते या प्रसंगी महिलांनी व्यक्त केली. कोणतीच गोष्ट नियमितपणे करणे शक्य होत नाही अशी खंतही या मुलाखतीच्या वेळी महिलांनी व्यक्त केली.

- **सारांश :-**

झोपडपट्टीमध्ये राहणाऱ्या महिलांच्या आरो□विषय□ समस्यांचा अभ्यास केला असता अशी माहिती समोर झाली □ी, येथील महिलांमध्ये आरोग्यविषयक समस्यांचे प्रमाण जास्त आहे आणि यामागे शिक्षणाचे अत्यल्प प्रमाण आणि आर्थिक कमकुवत परिस्थिती ही प्रमुख कारणे आहेत. त्यामुळे या महिलांना आजही शारीरिक कष्टाची कामे करावी लागत आहेत. त्यांचा कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक विकास झालेला नाही. परि□ामी महिलांमध्ये आत्मनिर्भरतेचा अभाव आणि अंधश्रध्देचा अधिक प्रभाव आढळुन आला. आरोग्यविषयक सर्व गोष्टी कळतात पण वळत नाहीत आणि या सर्वांना शैक्षणिक आणि आर्थिक दुर्बलता हीच कारणे कारणीभुत असल्याचे संशोधनाअंती स्पष्ट झाले.

- **निष□र्ष :-**

1) झोपडपट्टीतील महिलांना शारीरिक कष्टाची कामे करावी लागतात.
2) दैनंदिन शारीरिक कष्टाची कामे करावी लागत असल्याने त्याचा शरिरावर परिणाम होऊन आरोग्यविषयक समस्या निर्माण होणाऱ्या महिलांचे प्रमाण जास्त आहे.
3) शिक्षणाच्या अभावामुळे या महिलांमध्ये अंधश्रध्देचे प्रमाण अधिक आढळून आले
4) आर्थिक परिस्थिती कमकुवत असल्यामुळे वैद्यकीय उपचार घेऊ शकत नाहीत तसेच सकस आहारही या महिला घेऊ शकत नाहीत.

- **उपाययोजना :-**

1) महिलांमध्ये आरोग्य आणि आहारविषयक जागृती निर्माण करणे. यासाठी समुपदेशन करणे.
2) शिक्षणाच्या अभावी अंधश्रध्दा दिसुन येते त्यासाठी वैज्ञानिक दृष्टीकोन रूजविणे महत्वाचे आहे यासाठी शिक्षणाचे महत्व पटवुन देणे.

- **संदर्भ सुची :-**

1) देश□र दत्ता - संशोधन पध्दतीची मूलतत्वे - अजय प्रकाशन, औरंगाबाद (2006)
2) □ाचोळे दा.धो. - वैद्यकीय समाजशास्त्र - □लास पब्लिकेशन्स, औरं□ाबाद (1999)

3) □ाळदाते सुधा, गायकवाड शंकर - वैद्य□ीय समाजशास्त्र - श्री लक्ष्मी प्रकाशन, औरंगाबाद (1993)

4) देसाई ह.वी. - आरोग्य सर्वांसाठी - स□ाळ पेपर्स लि., पु□

5) भांड आशा - आपला आहार आपले औषध - साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद, (2006)

6) लोकसत्ता, चतुरंग पुरवणी (दि.17 ऑगस्ट 2013 - रविवार) पे.-नं.2

7) Mukharjee K.L.Medical Laboratory Technicion Vol. I (1989)